

ЩОДЕННИКОВІ ЗАПИСИ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ ЯК АВТОРИСУНОК ПИСЬМЕННИЦІ

В статті проаналізовано щоденникові записи О. Кобилянської з позиції автохарактеристики мисткині. Авторка вибудувала власний образ, власні сакральні цінності, здатні розкрити нову красу.

Ключові слова: щоденник як самодостатній художній текст, автопортрет, концепція аристократизму, жіночі питання, любовний дискурс, шанувальниця літератури.

Майя Хмелюк

Дневниковые записи О. Кобылянской как авторисунок писательницы

В статье проанализировано дневниковые записи О. Кобылянской с позиции автохарактеристики писательницы. Автор построила собственный образ, собственные сакральные ценности, способные раскрыть новую красоту.

Ключевые слова: дневник как самодовлеющий художественный текст, автопортрет, концепция аристократизма, женские вопросы, любовный дискурс, почитательница литературы.

Maiya Khmeliuk

O. Kobylianska's Diaries as the Woman Writer's Self-Portrait

In the article are analyzed diary records of Ol'ha Kobylianska from the standpoint of author's self-characteristics. The woman writer have modeled own image, own sacral values that can open a new beauty.

Key words: diary as a self-sufficient literary text, self-portrait, concept of aristocratism, women's issues, love discourse, admirer of literature.

„Щоденник – та частина нашого життя, яку можемо розповісти не червоніючи”. Цей афоризм американського письменника і журналіста Амбровза Бірса вказує на наявність особистого ключа у висвітленні подій, важливих для автора записів. Із щоденників письменників є можливість багато чого довідатися про їх життя, оточення, епоху, неповторний контекст буття.

Звісно, щоденники ніколи не писалися спеціально для наукового осмислення. Зацікавлення цими книгами не піддається означенням, ретельне їх вивчення межує з історією, антропологією, соціологією, психологією. З літературознавчого інтересу до цієї особливої царини творчості появились ґрунтовні літературознавчі праці О. Галича, Д. Затонського, В. Здоровеги, К. Кубрика, М. Михеєва.

Літературознавець М. Михеєв виділив можливі функції щоденників, серед яких і ті, що значною мірою стосуються щоденникових записів О. Кобилянської, а саме культурної пам'яті, літературно-творчих вправ, пізнання мотивів власних вчинків, документалізація своєї ідентичності, підтвердження безперервності свого „я” [5, с. 15-16]. Щоденникова проза у своїй активній функціональності стає своєрідним рисунковим текстом створення самого себе їх автором.

Створюючи проект психоісторії української літератури, Н. Зборовська ранні твори й щоденники О. Кобилянської назвала „меланхолійною прелюдією до „поважної” творчості.

К. Танчин, досліджуючи щоденник як форму самовираження письменника, щоденникові записи О. Кобилянської розглядала засобом психічної самотерапії, породженої нарцистичними мотивами. Положення вченої, хоч і аргументовані, не вичерпують усіх поглядів на щоденники О. Кобилянської.

Книга О. Кобилянської „Слова зворушеного серця”, що побачила світ завдяки високоосвіченим старанням Ф. Погребенника у 1982 році, позначена рисами документальної літератури, а сам щоденник відповідає суттєвим критеріям „щоденниковості” й одночасно наділений авторськими інтенціями. Зосереджена на собі й на тому, що її безпосередньо торкалось, О. Кобилянська вела щоденникові записи німецькою мовою, яка була їй симпатична. До нас дійшли щоденники 1883 – 1891 рр. Щоденник вівся спочатку з перервами в кілька днів, потім переривався на кілька місяців. Він говорив про себе перед іншими, які мовчали, і є енциклопедією культури окремої особистості, яка вибудовувала не тільки себе, а й на цілі століття наперед наш „дім буття”.

Щоденники О. Кобилянської починають входити до сучасного читацького нормативу. Особливістю їх є першоетапність перед великою літературною творчістю. Це дозволяє порівняти прилучання себе до щоденника, вправління у розвитку писемного стилю до рисунків художників. Як

рисунки виступають основою всіх видів художнього зображення на площині, так щоденники „дають можливість простежити за формуванням і народженням Кобилянської-письменниці, її суспільно-політичних і літературно-естетичних смаків і уподобань” [3, с. 120]. Як у графіці рисунки є самостійною галуззю художньої творчості, так щоденники О. Кобилянської є самодостатнім цілісним художнім текстом, що відповідає своїй жанровій природі. Щоденно О. Кобилянська малювала все, що зникало, але завдяки їй не зникло.

Перечитування щоденників наближає до розуміння феномену жінки, що виступає одночасно сімейним соціологічним психологічним об’єктом. О. Кобилянська свої ранні творчі записи у щоденниках робила переважно після обіду чи ввечері. Кожного разу вони залежали від випадковостей (внутрішніх чи зовнішніх), диктувались ситуаціями чи виростали з особистих вагань, почувань, роздумів, передавали історію минулих днів чи передбачали події. Кожен запис робився на самоті й був подібним до рисунку, що чекає своїх барв, чи навіть до звуку, відірваного від мелодії.

Цікавими є записи у дні свого народження, коли самоспостереження ставали найбільш загостреними, висловлювались або замовчувались, спрямовувались у певне русло. Якщо у двадцять два роки О. Кобилянська називала себе „старою”, у двадцять три – виявила інтерес до жіночих питань, у двадцять чотири – повірила „у людство з його вадами й чеснотами, потребами й почуттями”, відверто зізнавшись: „Мені не треба нічого, тільки трохи любові, щоб розважитись...” [4, с. 154], то у двадцять п’ять років визначилась як особистість: „Урешті, я знаю себе і не соромлюся. В мене натура митця, як хтось колись сказав про мене... Я, така як є, – тільки психологічний ескіз, і скільки різних „чому” для мене ще й досі не розв’язані” [4, с. 174].

О. Кобилянська мала схильність відзначати зміни, які відбувались з нею в найкоротші проміжки часу. 18 квітня 1884 року вона зазначила: „...Напишу тільки, що я вже два дні як стала зовсім інакша, не та одержима, поважна дівчина з блідими запалими щоками. Я багато, дуже багато працюю, маю веселий настрій, навіть кращий вигляд, а чому?” [4, с. 36]. Щоденний письмовий самозвіт призначався спочатку для самої себе, згодом, з розумінням того, що записи будуть прочитані іншими (їх авторка називає дітьми) подають неабиякий досвід із потоку життя майбутньої письменниці, увиразнюють неповторність зовнішності й мислення.

Прикладом такої унікальності може служити фіксація ритму й стилю життя, поведінкового вибору, вироблення людських якостей. Сила почуттів О. Кобилянської полягала у вмінні перемагати саму себе, вгамовувати в собі лихі думки й бути відвертою. Запис від 11 вересня 1884 року: „Вчора я боролася з негарною заздрістю в своєму серці, бо Кочинський танцював з Густою кадрили і був до неї уважніший, ніж до мене...” [4, с. 44].

У часових позначеннях важливими для О. Кобилянської були дні, пов’язані з давніми традиціями й звичаями. Вона з року в рік докладно описувала дівочі ворожіння. Привертають увагу записи у дні свят: 13 квітня [1884]. Німецький великдень. 31 грудня 1884. Новорічний вечір. 1885, Великодній понеділок, після обіду. На Андрія в грудні, 1885. Великодній вівторок, 1886. Свята у домашній атмосфері минали приємно, приносили затишок для душі. Зарисовки свят зримі: *Увечері під наш Новий рік, 1886.* „Приходили селяни і гарно привітали нас під вікном з „бугаєм”... На землі білів сніг, Іванко напував коней біля криниці, світло ліхтаря падало на голову Буланки...” [4, с. 116].

Для щоденників О. Кобилянської характерними є поодинокі просторові дати. Вони фіксують автора на фоні завжди чудового світу. Запис від 29 вересня 1886 року зазначає місце його здійснення: на горі в лісі. Він відображає глибину внутрішніх конфліктів у всій мінливості та відносний спокій природи. Наявні записи, які віддзеркалюють прагнення відшукати гармонію з довкіллям, зупинити прекрасну мить.

Природа була реальним оточенням і естетичним ідеалом, впливала на настрій. Запис з Карпатських гір 1889 року ніби віддаляється від щоденної прози і містить у собі поезію, наділений експресивністю, ліризмом, підвищеною емоційністю. Виведені безпосередньо на природі образи гір, гуцулів, пісень, села, коней, які бентежили юну О. Кобилянську, згодом стануть домінуючими у літературній творчості.

Винятковими є зізнання О. Кобилянської ніколи нічого не записувати в щоденники, хіба що про гори. Вона не уявляла свого життя без гір, лісу, своєї вітчизни.

О. Кобилянська зазначала й географічні дати, якщо вони змінювались. Це Кімполунг, Димка, Болехів.

Особливим є те, що щоденники велися у дні й роки молодості, вони подали портрет юної О. Кобилянської, зафіксований нападами мовлення, викликаного певними нагодами. Текст, що

постійно доповнювався, зітканий з бажань. Він самовиражає для сучасних читачів душевні чесноти постійно люблячої особистості. Маленькі драми, вигадані історії супроводжувалися зворушливими вигуками, цілими пачками фраз, які виражали тугу, перешкоди, болісні випробування, радісні відчуття, значення зіпсованого настрою, мрій. Із висловлювань письменниці: „Для серця жити – це любити, а моє мусить жити...” [4, с. 28]. „Ох, люблю так палко, що не можу сказати!” [4, с. 32]. „Господи, як страшно, як жахливо блукати між людьми, що тебе не розуміють, люблячий, але не люблений” [4, с. 37]. „Я мушу щось робити, про щось думати” [4, с. 41]. „Я вірю в любов” [4, с. 190]. „О боже, яке лихо спіткало мене, що я плачу? Любов!” [4, с. 151]. Це любовний дискурс, який зберіг мову широкого чуття.

За переконаннями О. Забужко, для дворянської культури, для приватної мови письменників кінця 19 століття були притаманні такі мовностилістичні прийоми, які передавали нестримне багатство почуттів, а що стосується листування Лесі Українки і О. Кобилянської, це був дискурс класично-родинний, „домашній”, сестринський („не по крові, а по духу”) [1, с. 135].

Р. Барт, як дослідник любовного дискурсу, вважає, що „будь-який любовний епізод може бути наділений певним сенсом: він народжується, розвивається і помирає, він йде певним шляхом, що його завжди можна інтерпретувати щодо причинності, фінальності, а при потребі навіть і моралі” [6, с. 10]. Так вимальовується ряд романтичних любовних історій юної О. Кобилянської, які проходили шлях від зачарування до розчарування, від стихійності, нерозуміння до самоусвідомлення своїх емоцій на певному проміжку часу, як у випадку 1888 року з священником двадцяти шести років. Фінал історії визначив розмір кризи, якої треба було позбутися. Читаємо запис від 11 червня 1888 року: „Я хочу струсити з себе сон, дрімоту, в якій зав’язла по шию... Коли тепер його серце до мене холодне, то чого моє повинне палати? Так, так, раніше він гинув, щоб прийти до мене, а тепер бундючиться, купив собі пенсне й красується в ньому. Але я не забуватиму, ким я була і ким є” [4, с. 168].

Любов артистичної натури була вільною. Коли Стефан став недосяжним, Шторфер піддався зневазі, Аппель – жалості, у ставленні до Геня лишилась невизначеність, у житті знаходилося місце для інших орієнтирів і цінностей.

З часу ведення щоденників О. Кобилянська була палкою шанувальницею літератури. Збирала гроші, щоб придбати твори Марліт. „Я всоте перечитала її „Таємницю старої мамзель” [4, с. 42]. Зберігала в пам’яті вірш Шевченка „Закувала зозуленька”. Знала і цитувала в щоденниках Гейне, Шпільгагена, Із захопленням читала Ібсена. За порадами Є. Озаркевича, ознайомилася із працями англійського філософа Г. Спенсера, від нього довідалась про критиків: Белінського, Писарева, Лассаля, перейняла ідеї Шеллі й Жорж Санд. З 1888 року багато читала про соціалізм і взагалі про народ. „Палала бажанням стати письменницею” [4, с. 50].

Створюючи концепцію аристократизму, О. Кобилянська піддавалась духовній гордині. У щоденникових записах зафіксована зневага до ближніх, нижчих за рівнем культури, до міщанського оточення. Об’єкти закоханості мінялись, інтерес до літератури зберігався постійно, формував тонкий і глибокий розум.

У щоденники О. Кобилянської вплетені її ранні літературно-художні вправи. Це, як правило, начерки до майбутніх новел, окремі художні прийоми, які будуть яскраво проглядатися у справжній літературній творчості.

О. Кобилянській були близькими як гуцульські пісні, так і звуки музики Мейєрсона. Гарно співала й танцювала. Мала здібності до акторської гри. І про всі обдарованості – мистецьку, жіночу й людську рівночасно – висловились на сторінках щоденника. Якщо в зошиті для рисунків, що вівся з 1879 року, сторінки були заповнені замками, жіночими портретами, богинями грецької міфології, які виконували роль взірців, щоденникове письмо рясніло словесними етюдами, ескізами, які вимодельовували свій образ, свої святощі, здатні відкривати красу в усіх її виявах.

Мала шляхетну зовнішність. У записі від 12 травня 1888 року читаємо: „Учора була вечірка... Я також пішла туди. О, я знаю, вчора я була гарна в сірувато-рожевому костюмі з темно-червоним виложистим коміром. Густа все казала, що я гарна-гарна, як провинний ангел” [4, с. 163]. Трохи згодом, 26 лютого 1890 року, відзначено: „Я мала дуже гарний вигляд, Густа сказала б: „Як у провинного ангела”, – в косах один-однісінький великий едельвейс, темна сукня з білою шовковою корсеткою” [4, с. 189]. Самолюбівання, за аналізом Н. Зборовської, спричинені втратою об’єкта любові, який обирався на основі нарцистичного ототожнення себе з ним [4, с. 246].

Значне місце в щоденниках відведено жіночим питанням. На його сторінках позначені обставини, спонуки, що приводили до дискусій, названі співрозмовники, час і місце діалогів. Кількома рисами, але „зовсім вірно й різко” охоплено суть проблем.

Таким чином, у щоденниках О. Кобилянська вималювала автопортрет самої себе, своєї душі, яка була віддзеркаленням природи, наділена великою здатністю „прокидатися” й прагнути любові. Сама себе усвідомлювала „незвичайною істотою”, „інтелігентною людиною”. Її ідеали відрізнялися від ідеалів інших, вони були „сповнені гарячої любові, поезії і сили...” [4, с. 186].

Щоденники оприлюднюють юну О. Кобилянську, тип нової жінки зі своєю любов'ю і обов'язками, для якої незаміжжя не стало катастрофою. Самостійно обрала свою життєву роль, здолавши всі завади на шляху до самореалізації. Коли на видноколі з'явилися М. Павлик, І. Франко, мрії стали відгомоном юних літ, а ведення щоденників – ключем великої літературної праці.

Про підземелля, які мала в собі, О. Кобилянська писала з повагою, з примиренням, з мистецьким хистом, від чого зовнішній світ кінця 19 століття забарвлювався суб'єктивними оцінками. Фінальний вислів щоденників: „Хто хоче бути щасливим, мусить бути нещасним” [4, с. 194] розсекречує конфлікт суперечностей характеру та вміння володіти собою, своїм зворушеним серцем, вказує на здатність до сильного життя. Щоденники О. Кобилянської говорять про культуру самопізнання, переконання, вміння безупинно видобувати щось нове їх авторкою.

Література

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
2. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
3. Гнідан О. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: У 2-х кн. – К.: Либідь, 2005. – Кн.1. – 623 с.
4. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. – К.: Дніпро, 1982.
5. Михеев М. Ю. Дневник как эго-текст [Россия, ХІХ-ХХ]. – М.: Водолей Publishers, 2007. – 264 с.
6. Барт Р. Фрагменти мови закоханого. – Львів, 2006. – 283 с.